

УДК 811.161.2'373.21:355.355:94(477)(049.32)

Н.В. ПУРЯЄВА, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: puriajeva123@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0986-4676>

ОЙКОНІМІЯ ЛУГАНЩИНИ В МОТИВАЦІЙНОМУ АСПЕКТІ

Доповідь В.О. Яція присвячена ойконімії Луганської області станом на 2012 рік¹. Цей об'єкт дослідження надзвичайно актуальний, адже обраний регіон України із 2014 року перебуває в умовах російської окупації, що докорінно змінила не лише політичний, а й культурно-мовний ландшафт Сходу України. Саме тому звернення до цього матеріалу виходить за межі суто лінгвістичного інтересу: воно дає змогу побачити й зафіксувати ойконімний простір, який сьогодні є об'єктом цілеспрямованих трансформацій і витіснень. У цьому сенсі дослідження набуває значення своєрідного мовного «знімка» регіону напередодні різких історичних змін.

Трансформація українського ойконімікону виявляється насамперед у витісненні автентичних українських власних назв, зокрема тих, що були офіційно відновлені або внормовані в межах декомунізації ономастикону до 2014 року. Паралельно відбувається повернення до вживання радянських топонімів або їх активне відтворення через мовну практику, насамперед у засобах масової інформації та адміністративному документообігу (пор.: Луганська обл.: *Кадіївка — Стаханов, Сорокине — Красnodон, Хрустальний — Красний Луч*; Донецька обл.: *Бахмут — Артемівськ, Хрестівка — Кіровське, Бунге — Юнокомунарівськ, Торез — Чистякове*; Херсонська обл.: *Зелений Під — Червоний Перекоп, Чумацький Шлях — Володимиро-Іллінка*

¹ Відгук про доповідь В.О. Яція «Мотивація назв населених пунктів Луганської області».

Цитування: Пуряєва Н.В. (2026). Ойконімія Луганщини в мотиваційному аспекті. *Українська мова*, 2 (98), 104—109.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

та ін.). Зауважимо, що можливість такої трансформації (хоч вона незаконна і її не визнає ані Україна, ані міжнародна спільнота) становить серйозну загрозу для збереження національної ідентичності та історичної правди в цьому регіоні. Саме тому фіксація, систематизація та аналіз ойконімів Луганщини, що їх виконав В.О. Яцій, є не лише актуальним науковим завданням, а й важливим складником культурного спротиву та збереження нематеріальної спадщини українського народу. Таке дослідження сприяє відновленню об'єктивної картини історичного розвитку Луганщини, дає змогу простежити тяглість української номінативної традиції на цій території, а також створює підґрунтя для її майбутньої реінтеграції в загально-український гуманітарний простір.

В українській ономастиці регіональний підхід до вивчення ойконімії традиційно посідає важливе місце. Він ґрунтований на комплексному аналізі назв населених пунктів у межах окремих територій, що враховує історичні, соціокультурні і мовні чинники, які впливали на їх формування та еволюцію. Як відомо, окресленість ойконімного матеріалу чіткими регіональними межами дає підстави кваліфікувати його як окрему підсистему загально-національного ойконімікону. У теоретичному плані такий підхід спирається на положення системного підходу в мовознавстві, відповідно до якого будь-яка сукупність одиниць, об'єднаних спільністю функцій, структури та умов формування, може бути інтерпретована як підсистема більшого цілого. Регіональна ойконімія характеризується внутрішньою цілісністю, що виявляється у відносній однорідності словотвірних моделей, повторюваності мотиваційних типів і спільності історико-культурних чинників номінації, зумовлених специфікою заселення та розвитку певної території. Дослідження ойконімії Луганщини В.О. Яція виконане саме в межах регіонального підходу. Науковець визначив об'єкт студій — ойконімія Луганської області станом на 1 січня 2012 року (928 населених пунктів) — і зауважив, що не враховував 749 назв поселень, які натовді втратили статус самостійних адміністративно-територіальних одиниць.

У зв'язку із цим зауважимо, що регіональний підхід, ґрунтований на аналізі ойконімії в межах окремих адміністративних областей, є методично зручним і продуктивним для систематизації матеріалу, однак не варто забувати про його умовний характер, оскільки адміністративні кордони не завжди відображають історично сформовані ареали культурного розвитку, діалектного членування та моделей номінації. Дуже часто обласний ойконімікон є лише фрагментом ширшої системи / систем, що формувалася в межах історико-культурних макрорегіонів. Вивчення назв населених пунктів у макрорегіональному контексті, на нашу думку, неминуче розширює інтерпретаційні можливості дослідника, даючи змогу виявити спільні мотиваційні типи, словотвірні моделі та семантичні закономірності поза межами адміністративних кордонів області. Таким макрорегіональним контекстом для території Луганської області є: 1) Схід України (Східна Україна), до якого належать також Донецька та Харківська області; 2) Слобідська Україна (Слобожанщина, Слобідщина) разом із частиною

Сумської та Харківської областей, а також областей, що нині входять до складу РФ: Воронежської, Белгородської і Курської; 3) територія пізнього (колонізаційного) заселення (новожитня ойконімна система), що об'єднує Луганщину з такими територіями: Південь України (Миколаївська, Херсонська області), Харківська обл.; 4) регіон інтенсивної радянізації топонімного простору, а отже, особливо інтенсивних зворотніх процесів — дерадянізації; 5) регіон із живими номінаційними процесами в ойконіміконі (перейменування в контексті декомунізації) тощо.

Вивчення ойконімії в контексті названих макрорегіонів закономірно актуалізує порівняльний вимір дослідження, оскільки вихід за межі окремої адміністративної одиниці дає змогу зіставляти мотиваційні моделі, словотвірні типи та семантичні особливості назв у межах споріднених історико-географічних територій. Як ми вже зауважили, такий підхід забезпечує виявлення як спільних тенденцій формування ойконімного простору, так і регіонально специфічних рис, зумовлених різними історичними умовами заселення, культурними контактами та мовними впливами.

Ойконімія Сходу України та Слобожанщини в українській ономастиці досліджена не повною мірою, зокрема назвемо такі праці: Є.С. Отіна «Топонімія Донеччини» (2013), І.В. Єфименко «Ойконімікон Донеччини: становлення та розвиток» (2018), О.В. Іваненка «Назви поселень Сумщини» (2016), Ю.А. Абдулі «Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини)» (2008) та ін. Отже, студія В.О. Яція заповнить відповідну прогалину, що також визначає її актуальність.

Поряд із територіальним («горизонтальним») макроконтекстом ойконімія має також «вертикальний» — хронологічний — вимір, оскільки система назв населених пунктів формується історично й охоплює не лише актуальний, а й попередні етапи свого розвитку (принцип системності та історизму в ономастиці). У зв'язку із цим назви зниклих або адміністративно трансформованих поселень становлять органічну частину регіонального ойконімікону, а тому їх нехтування звужує можливості об'єктивної реконструкції історичної динаміки номінаційних процесів і видається методологічно дискусійним. На нашу думку, 749 назв поселень Луганщини (майже 50 % виявлених номінацій), не враховані В.О. Яцієм через втрату відповідними населеними пунктами статусу окремих адміністративно-територіальних одиниць, становлять важливу частину регіонального ойконімікону. Із цим, зрештою, погоджується і сам дослідник, наводячи цитату з праці Д.Г. Бучка «Походження назв населених пунктів Покуття»: «...вивчаючи розвиток топонімії окремого регіону чи певної мови, недостатньо <...> досліджувати систему цієї топонімії лише на одному з етапів розвитку, а найкраще простежити її формування впродовж кількох століть» (с. 12). Залучення цих назв до аналізу дало б змогу не лише виявити можливі архаїчні, локально специфічні або нині непродуктивні мотиваційні моделі, а й, навпаки, статистично підтвердити ті тенденції та закономірності розвитку регіональної ойконімії, що їх установив В.О. Яцій на матеріалі актуальних назв населених пунктів.

Крім того, на Луганщині відбувається перейменування поселень (станом на 2024 рік — понад 20 найменувань, а заплановано понад 300 найменувань), що також має бути відображено в дослідженні, напр.: *Первомайськ — Сокологірськ; Молодогвардійськ — Отаманівка; Северодонецьк — Сіверськодонецьк; Красне Поле — Маринопіль; Новоастраханське — Новослобідське; Новорозсош — Плотина; Пантюхине — Пантюшине; Первомайськ — Попівка; Первомайське — Степкове; Половинкине — Толоківка; Тев'яшеве — Горіхове; Фартуківка — Фартухівка* тощо.

Історія ойконімікону Луганщини, як зауважив В.О. Яцій, бере свій початок від XVI ст. Найактивніше заселення території та утворення назв поселень припадає на XVIII ст. і XX ст., що пов'язано з колонізацією та мілітаризацією цих земель у XVIII ст. та її індустріалізацією у XX ст.

Дослідник поставив собі за мету простежити продуктивність окремих типів ойконімічних основ та системні зв'язки в топонімотворенні, з'ясувати історичні чинники, що послугували для його утворення та закріплення за тим чи тим географічним об'єктом, виявити «всі мотиваційні засади й словотвірні моделі ойконімотворення досліджуваного регіону України».

Із мотиваційного погляду автор слушно поділив усі номінації на відантропонімі (які виразно домінують, що загалом притаманно територіям пізнього заселення) та невідантропонімі ойконімі утворення.

Найбільшу кількість відантропонімічних ойконімів Луганщини, як зауважив В.О. Яцій, становлять назви населених пунктів, твірними основами для яких стали власні чоловічі імена, їхні варіанти, а також прізвиська і прізвища (домінують прізвиська!), оформлені відповідними суфіксами, як-от *-ов (-ов-а, -ов-е), -ев (-ев-а, -ев-е), -ин, -ів-к-а / -їв-к-а*, а також деривати у формі множини на *-и*. Дослідник подав усі форманти, зауваживши, що луганський ойконімікон узагалі немає утворень на *-ів-ц-і / -їв-ц-і* та *-ич-і*, не кажучи вже про таку давню топонімну модель, як утворення на **-jь*, яких багато зафіксовано, зокрема, на західноукраїнських теренах (напр., Івано-Франківщині та Львівщині), тобто в старожитніх ойконімічних системах.

Другу значну групу становлять невідантропонімі утворення, представлені такими типами: 1) відгідронімі; 2) відмікротопонімі; 3) відеклезіонімі (від назв церков); 4) ойконіми від назв військових підрозділів, пов'язаних історично з утвореннями Слов'яносербії (*сотня, станиця, рота, юрт*); 5) відапелятивні ойконіми. Окрема група — перенесені ойконіми (*Ізюм, Велика Багачка, Новоборовиці*).

Науковець наголосив на значному відсоткові т. зв. штучних назв, утворених у радянський період — 10,8 %, що свідчить не лише про інтенсивний ідеологічний вплив на ойконімічний простір Луганщини, а й про специфіку історичного освоєння регіону. Відомо, що штучні ойконіми особливо активно поставали в періоди масового та прискороного заселення територій, коли новостворені поселення потребували швидкої офіційної номінації і назви часто формували не за народнорозмовною моделлю, а адміністративно. Якщо йдеться про Луганщину, то це безпосередньо пов'язано з

індустріалізацією краю, розвитком шахтарських і промислових поселень, а також із масштабними міграційними процесами ХХ ст.

В.О. Яцій виділив також окремий тип назв із т. зв. альтернативною мотивацією — 139 найменувань (понад 10 %). Однак наведені приклади не цілком зрозумілі в цьому контексті, адже структурно і семантично ці назви, очевидно, належать до антропонімного типу, пор.: *Ананьівка* (1946 р., Довжанськ. р-н), *Андріївка* (1946 р., Сватівськ. р-н), *Власівка* (1946 р., Сорокинськ. р-н), *Греківка* (1946 р., історично — х. *Петрівський*, Кремінськ. р-н), *Дубовівка* (1946 р., Старобільськ. р-н), *Зоринівка* (1878 р., Міловськ. р-н) та ін.

У дослідженні виокремлено групу з 11 ойконімів із «неясною», затемненою семантикою, можливість інтерпретації яких автор пов'язав із виявленням у подальшому нових краєзнавчих даних: *Баті́р* (1946 р.); *Ба́штевич* (1954 р.); *Валяні́вськ* (1928 р.); *Віскрива* (1906 р.; нині — *Вискрива*); *Габун* (1946 р.); *Еро́тейді́вка* (60-ті роки ХХ ст.; нині — *Сонячне*); *Ка́шкарне* (1946 р.); *Ко́зарик* (1891 р.); *Кондрю́че* (1946 р.); *Тама́ра* (1936 р.) і *Ша́нра́н* (1946 р.). Проте, на нашу думку, значну частину наведених прикладів усе-таки можна бодай мінімально етимологічно витлумачити. Так, ойконіми *Ба́штевич*, *Ко́зарик*, *Ша́нран*, імовірно, мають антропонімне походження; *Тама́ра* без труднощів співвідноситься з особовим ім'ям; *Валяні́вськ* у структурі має типовий для ойконімії словотвірний формант *-ськ-*; *Кондрю́че* може бути пов'язане з локальною антропонімною чи діалектною основою; *Віскрива* — з апелятивом або гідронімом. Навіть якщо конкретне джерело номінації або історичний носій відповідного антропоніма не встановлені, сам характер словотвірної структури часто дає змогу достатньо впевнено визначити загальний тип мотивації назви.

З огляду на це доцільним видається розрізняти різні ступені глибини етимологічного аналізу ойконіма. Мінімальний рівень передбачає встановлення типу твірної основи — антропонімний, апелятивний, гідронімний тощо; середній — реконструкцію конкретної мовної одиниці, що лежить в основі назви; максимальний — ідентифікацію (на основі документальних даних) реального історичного носія імені або конкретного об'єкта, пов'язаного з номінацією. Такий підхід дає змогу уникати надто широкої та методологічно нечіткої категорії «затемнених назв», оскільки навіть за відсутності повної історичної верифікації формальні словотвірні та семантичні показники нерідко є достатніми для визначення хоч би загального мотиваційного типу ойконіма. Отже, проблема полягає не так в абсолютній «неясності», затемненості назви, як у ступені повноти її етимологічного пояснення.

Підсумовуючи, зауважимо, що дослідження В.О. Яція «Мотивація назв населених пунктів Луганської області» має наукову цінність, оскільки в ньому запропоновано системний аналіз регіональної ойконімії в її структурно-семантичному та мотиваційному вимірах і введено до наукового обігу широкий фактичний матеріал. Його актуальність відчутно зростає з огляду на сучасні обставини, адже частина Луганщини перебуває в умовах тимчасової окупації, що фактично обмежує можливості подальшого польового збирання та перевіряння мовного матеріалу. Попри окремі дискусій-

ні моменти методологічного характеру робота вирізняється послідовністю аналізу та створює важливе підґрунтя для подальших регіональних і макро-регіональних студій з української ойконімії.

Відгук отримано 15.04.2026

Відгук схвалено 26.05.2026

Відгук опубліковано 06.07.2026

Nataliia Puriaieva, Candidate of Sciences in Philology, Senior Researcher
in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy
of Sciences of Ukraine

4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine

E-mail: puriajeva123@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0986-4676>

OIKONYMY OF LUHANSK REGION
IN MOTIVATIONAL ASPECT